

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.02.43>

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ФУНКЦІЇ ОРГАНІВ АДВОКАТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Веснін С.О.,*аспірант кафедри адміністративного та митного права,**Університет митної справи та фінансів**<https://orcid.org/0000-0002-6607-1659>*

Веснін С.О. Поняття, ознаки та функції органів адвокатського самоврядування.

На підставі аналізу сучасних доктринальних джерел автором серед ознак органів адвокатського самоврядування окреслено такі: основна мета – забезпечувати реалізацію права адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством; спрямованість на виконання завдань адвокатського самоврядування; є складовими компонентами цілісної системи з вираженими внутрішніми та зовнішніми зв'язками горизонтального та вертикального характеру; є суб'єктами публічно-правових відносин; є недержавними некомерційними професійними організаціями; функціонують у передбачених законом формах адвокатського самоврядування.

Обґрунтовано, що функціями органів адвокатського самоврядування: представництво адвокатури України у відносинах з органами публічної адміністрації, їх посадовими і службовими особами, іншими суб'єктами правовідносин та міжнародними організаціями; захист професійних прав адвокатів та гарантування адвокатської діяльності; забезпечення держави та громадян високопрофесійним адвокатським корпусом; забезпечення транспарентності адвокатської діяльності та відкритості інформації стосовно адвокатів України; субсидіарне формування окремих органів державної влади; розпорядження фінансовими та майновими ресурсами адвокатського самоврядування; забезпечення надання адвокатами якісної та своєчасної безоплатної правової допомоги. інші функції, передбачені законодавством та статутними актами органів адвокатського самоврядування.

Доведено, що органи адвокатського самоврядування – це недержавні некомерційні професійні організації, що функціонують у передбачених законом формах адвокатського самоврядування та є складовими компонентами цілісної системи з вираженими внутрішніми та зовнішніми зв'язками горизонтального та вертикального характеру, основною метою яких є забезпечення реалізації права адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством.

Ключові слова: адвокатське самоврядування, ознаки, органи, поняття, функції.

Vesnina S. Concepts, features and functions of advocacy self-government bodies.

Based on the analysis of modern doctrinal sources, the author outlines the following among the features of advocacy self-government bodies: the main goal is to ensure the realization of the right of advocates to independently decide on the organization and activities of advocacy in the manner prescribed by law; focus on the tasks of advocacy self-government; are components of a holistic system with pronounced internal and external connections of horizontal and vertical nature; are subjects of public law relations; are non-governmental non-profit professional organizations; operate in the forms of advocacy self-government provided by law.

It is substantiated that the functions of the bar self-government bodies are: representation of the Bar of Ukraine in relations with public administration bodies, their officials and officials, other subjects of legal relations and international organizations; protection of professional rights of lawyers and guarantee of advocacy; providing the state and citizens with a highly professional bar; ensuring transparency of advocacy and openness of information about lawyers of Ukraine; subsidiary formation of separate bodies of state power; disposal of financial and property resources of advocacy self-government; ensuring the provision of quality and timely free legal aid by lawyers. other functions provided by the legislation and statutory acts of the bar self-government bodies.

It has been proved that advocacy self-government bodies are non-governmental non-profit professional organizations that operate in the forms of advocacy self-government provided by law and are components of a holistic system with strong internal and external links of horizontal and vertical nature. issues of organization and activity of the bar in the manner prescribed by law.

Key words: advocacy self-government, features, bodies, concepts, functions.

Постановка проблеми. Узагальнений аналіз історіографії дослідження адміністративно-право-

вих засад адвокатського самоврядування в Україні підтверджує відому тезу про те, що вказана проблематика є одним із найменш досліджених блоків у сфері організаційних основ національної адвокатури. Вітчизняна правова доктрина як правило оминає своєю увагою питання адвокатського самоврядування, незважаючи на суспільну значущість цього інституту для побудови громадянського суспільства та правової держави. Особливу актуальність вказане питання набуває у контексті необхідності побудови реально незалежної та самостійної від держави системи, яка б за рахунок вказаних гарантій могла ефективно здійснювати захист прав і свобод людини у тому числі й від порушень з боку держави, її органів та інших суб'єктів публічного адміністрування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Незважаючи на доволі низьку активність наукових розвідок у цій царині знань, на шпальтах сучасної (не тільки вітчизняної) правової літератури все ж таки окремі автори доволі ґрунтовно вивчають ті чи інші загальнотеоретичні та практичні аспекти адвокатського самоврядування. Доктринальне дослідження вказаного питання мало імпульсний характер і його активізація пов'язувалася із доленосними для інституту адвокатури подіями – прийняття закону про адвокатуру в «старій» редакції 1992 р, прийняття Конституції України та прийняття нового Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» 2012 року. Саме настання останнього факту остаточно «розблокувало» науковий інтерес до порушених у нашому дослідженні питань та сформувало більш-менш конкретні предмети наукового пошуку – органи адвокатського самоврядування, їх правовий (у тому числі адміністративний) статус, основи формування та діяльності тощо.

У тій чи іншій мірі адвокатське самоврядування було і залишається об'єктом наукових досліджень таких вчених-правників як Н.М. Бакаєва, Н. І. Бочуляк, Т. В. Варфоломєєва, В. А. Гвоздій, В. В. Долежан, А. В. Іванцова, С. О. Іваницький, М. С. Косенко, І. О. Личенко, А. В. Меланчук, Ю. Є. Полянський, В. В. Решота, О. Д. Святоцький, Є. Ф. Шкребець та інші

Мета статті – на підставі аналізу сучасних доктринальних джерел визначити поняття, окреслити ознаки та функції органів адвокатського самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Слід почати з того, що в контексті міркувань про гарантії самостійності та незалежності адвокатури від держави та ролі в цьому питанні адвокатського самоврядування цікава дискусія з цього приводу точить-

ся між зарубіжними експертами та вченими. Так, наприклад, Р. Мюллерат, посилаючись на окремі положення Кодексу ССВЕ¹ стверджує, що за умови, коли адвокати виконують усі свої професійні зобов'язання, регулювання їхньої діяльності з боку уряду стає зайвим. Саморегулювання, як підтверджує правознавець, сприяє збереженню незалежності адвокатів від диктату уряду. «Порівняльна автономія адвокатів накладає особливі обов'язки на їхнє самоврядування. Вони зобов'язані забезпечити таке управління, яке служило б інтересам суспільства, а не досягненню місницьких інтересів чи цілей адвокатури» [1, с. 9-10].

У частині ліберальності щодо адвокатури з боку уряду, не погоджується з французьким правознавцем російський вчений І. С. Яртіх, який стверджує, що на сторінках європейської правової літератури постулюється бездоганне виконання адвокатами своїх обов'язків, їхнє беззаперечне служіння суспільству, а не корпоративним інтересам. Цим, як він думає, пояснюється і ідеалізація саморегулювання адвокатури як способу, що забезпечує незалежність з боку уряду. Таким чином, на думку І. С. Яртіх, як би пропагується думка, що адвокатура є достатньо збалансованим утворенням і тому для її функціонування достатньо самоврядування. Однак, І. С. Яртіх вважає, що за такого підходу замовчується, що зовнішній контроль – необхідна умова нормального функціонування будь-якого державного та громадського інституту. «Зовнішній контроль оберігає їхню відмінність від переродження, бюрократизації, орієнтації лише на егоїстичні кланові інтереси. При цьому зовнішній контроль – це не лише суд суспільства, вплив громадської думки. Такий контроль, у якому «Васька слухає та їсть», недостатній. У контролера мають бути певні важелі щодо контрольованого. Відомчий (корпоративний) контроль може бути недостатнім, – він часто виявляється занадто поблажливим з багатьох причин. Тому ми маємо визнати нормальною та необхідною участь держави у питаннях управління адвокатурою. Ця участь у чітко фіксованих межах може бути благодатною для самої адвокатури» [с. 145-146], вважає російський вчений.

У цих двох підходах до формування одного з найважливіших елементів громадянського суспільства та принципів його організації – інституту адвокатури, легко простежується полярність, протилежність світогляду європейської науки та її вираженої демократичної соціально-політичної ідентичності з явно продержавною ідеологією російської правової науки, яка не позбавилася пережитків радянської догматичної правової доктрини та шлейфу заідеологізованості. Безумовно, у нашому дослідженні ми наводимо погляди дея-

¹ Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (Прийнято делегацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року) [2].

ких російських учених, які сходяться у думках з європейськими вченими про необхідність розвитку адвокатського самоврядування, незалежності адвокатури від держави тощо. Однак, відзначимо, що у радянський період розвитку правової науки також наголошувалося на прихильності до захисту прав і свобод людини, формування інститутів ефективного громадського контролю, а в Конституції СРСР 1977 року вказувалося, що основним напрямком розвитку політичної системи радянського суспільства є подальше розгортання соціалістичної демократії: дедалі ширша участь громадян в управлінні справами держави та суспільства, удосконалення державного апарату, підвищення активності громадських організацій, посилення народного контролю, зміцнення правової основи державного та суспільного життя, розширення гласності, постійне врахування суспільної думки [3]. Іншими словами, нормативні приписи Основного закону мали те ж саме смислове навантаження, що й аналогічні наукові положення, мали загалом декларативний характер і потребували лише формальну необхідність їх згадки. Приблизно така сама ситуація і в сьогоденній правовій реальності країни-агресора.

Безумовно, зовсім інша ситуація в нашій правовій науці, яка орієнтується як на позитивні світові практики, так і на передові наукові розробки західних учених. Так, А. В. Меланчук підкреслює, що можливість саморегуляції, самостійного підтримання внутрішнього порядку можна назвати основним показником незалежності адвокатури, адже лише за умови забезпечення реалізації права самостійно приймати рішення з питань, що безпосередньо стосуються її організації та діяльності, адвокатура зможе ефективно виконувати покладені на неї функції, будучи захищеною від стороннього впливу. Вчена вивчаючи історичні аспекти формування правових засад діяльності адвокатського самоврядування, зазначає, що адвокатське самоврядування можна визначити як один із загальних принципів діяльності адвокатури, який полягає у самостійному вирішенні питань, що стосуються її організації та діяльності [4, с. 225].

У свою чергу, Н. М. Бакаянова наголошує, що адвокатське самоврядування є гарантією запобігання незаконному впливу на адвоката при здійсненні ним професійної діяльності і оптимальності управління в системі адвокатури. Ну думку дослідниці, при визначенні поняття адвокатського самоврядування необхідно виходити з того, що таке самоврядування є проявом демократії в адвокатурі, самостійним вирішенням адвокатами питань, які згідно із законом віднесені до відання адвокатської професійної корпорації. На це власне вказує й лексичне тлумачення слова «самоврядування». На переконання Н. М. Бакаянкової, таке визначення для найбільш повного з'ясуван-

ня змісту поняття адвокатського самоврядування має відображати й можливі форми участі адвокатів у вирішенні цих питань, які в теорії самоврядування пов'язуються з формами (видами) демократії. Враховуючи вказане, вчена вважає, що під адвокатським самоврядуванням необхідно розуміти гарантоване державою право адвокатів безпосередньо або через самостійно сформовані представницькі органи вирішувати питання діяльності адвокатури в порядку та межах, встановлених законодавством [5, с. 290, 292-293].

Н. І. Бочуляк констатує, що адвокатура сьогодні є одним із головних інститутів громадянського суспільства, який має особливий статус незалежної організації, оскільки не є структурним елементом ні системи державної влади, ні органів місцевого самоврядування, що прослідковується у незалежності адвокатури від держави в особі її владних органів (адміністративних, правоохоронних, судових тощо) і посадових осіб. Така незалежність є умовою реалізації власної конституційної місії стосовно захисту прав й свобод людини, що дає фактичну можливість захищати ці права і свободи, запобігати їх порушенням, зокрема, з боку держави [6, с. 9]. На думку вітчизняного вченого-правника, у процесі визначення поняття адвокатського самоврядування потрібно брати до уваги те, що таке самоврядування є виявом демократії в інституті української адвокатури, самостійним вирішенням адвокатською спільнотою спектру питань, які згідно із національним законодавством належать до відання адвокатської професійної асоціації. Зміст поняття «адвокатське самоврядування» відображає еventуальні форми участі адвокатів у розв'язанні цих питань, які в концепції самоврядування пов'язуються з видами (формами) демократії. Враховуючи вказане, Н. І. Бочуляк приходять до висновку, що адвокатське самоврядування – це гарантоване державою право адвокатів брати участь (безпосередню або через самостійно сформовані представницькі органи) у вирішенні питань діяльності інституту адвокатури в межах та порядку, передбачених національним законодавством [6, с. 11].

Критично аналізуючи діюче у цій сфері законодавство, дослідник відзначає, що національне законодавство про адвокатуру на цьому етапі розвитку ще не повною мірою відображає реальність адвокатського самоврядування та не відповідає в адекватній формі викликам сьогодення. Зокрема, на його думку, окреслений законом спектр завдань адвокатського самоврядування є дещо неповним, обмеженим. Наприклад, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», на переконання Н. І. Бочуляка, має передбачати положення стосовно таких завдань адвокатського самоврядування як: формування та забезпечення діяльності органів адвокатського самоврядування; формування професійного адвокатського

корпусу; притягнення адвокатів до дисциплінарної відповідальності [6, с. 11-12].

У баченні М. І. Ворошило та Д. В. Кухнюка, на адвокатське самоврядування можна екстраполювати підхід Т. Джеферсона щодо самоврядування громад, відповідно до якого адвокатське самоврядування розглядається як влада, що контролюється законом і судом, не підпорядкована уряду та його органам на місцях. Дослідники пропонують вести мову про окрему гілку влади – так звану «адвокатську владу». Це відносини панування та підкорення між органами адвокатського самоврядування, з однієї сторони, та іншими адвокатами, особами, які виявили бажання стати адвокатами та адвокатами іноземної держави [7, с. 159–160].

На судження В. В. Решоти, на сьогодні створено розгалужену систему органів адвокатського самоврядування як на регіональному, так й на загальнодержавному рівні, що мають на меті представництво інтересів усіх адвокатів, формування норм та правил, що повинні дотримуватись усіма адвокатами України. Така система адвокатського самоврядування покликана на створення окремої незалежної від держави системи самоорганізації та самоуправління усіх адвокатів України. Попри це, як і інші вчені, В. В. Решота визнає, що вітчизняні органи адвокатського самоврядування проходять лише період їх становлення, а відтак питання ефективності їх діяльності, виконання покладених на них функцій та реальне представництво та самоорганізація усіх адвокатів України має бути предметом подальших наукових розробок [8, с. 269–270]. При цьому, В. В. Решота визначає адвокатське самоврядування як гарантовані державою можливість та здатність адвокатури України, як сукупності усіх адвокатів України, самостійно визначати та формувати внутрішню корпоративну структуру, порядок організації та функціонування органів адвокатського самоврядування [8, с. 267].

Важливо, що й законодавець не оминув увагою важливість легальної фіксації загальних питань адвокатського самоврядування. Зокрема, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» передбачає, що адвокатське самоврядування – гарантоване державою право адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом. Адвокатське самоврядування ґрунтується на принципах виборності, гласності, обов'язковості для виконання адвокатами рішень органів адвокатського самоврядування, підзвітності, заборони втручання органів адвокатського самоврядування у професійну діяльність адвоката. При цьому передбачено, що брати участь у роботі органів адвокатського самоврядування та бути обраними до їх складу можуть лише адвокати України [9].

Закон також закріплює, що завданнями адвокатського самоврядування є: 1) забезпечення незалежності адвокатів, захист від втручання у здійснення адвокатської діяльності; 2) підтримання високого професійного рівня адвокатів; 3) утворення та забезпечення діяльності кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; 4) створення сприятливих умов для здійснення адвокатської діяльності; 5) забезпечення відкритості інформації про адвокатуру та адвокатську діяльність; 6) забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; 7) участь у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом [9].

Уява про загальні засади та сутність адвокатського самоврядування, сформульовані доктриною та законодавством, дає змогу сформувати й відповідну думку щодо дефініції, ознак та функцій органів адвокатського самоврядування. Слід відзначити, що В. А. Гвоздій приділяє цьому питанню доволі ґрунтовну увагу. Так, вчений-адміністративіст зазначає, що орган адвокатського самоврядування за своєю правовою природою являє собою квазі-державний орган, він є суб'єктом публічно-правових відносин, який виконує за дорученням держави низку функцій, пов'язаних із упорядкуванням адвокатської діяльності шляхом забезпечення незалежності адвокатів, їх захисту від втручання у здійснення адвокатської діяльності, підтримання високого професійного рівня адвокатів та створення спеціальних інструментів для виконання вказаних завдань [10, с. 39].

Детально вчений описує й функції органів адвокатського самоврядування. Що цікаво, дослідник їх розглядає крізь призму поняття функцій органів публічного адміністрування. Зокрема він зазначає, що з огляду на особливості органів адвокатського самоврядування, їх функції у системі публічного управління можна сформулювати як визначені у Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та у підзаконних (локальних) правових актах основні напрями реалізації покладених на вказані органи завдань, вирішення яких у сукупності має сприяти повній реалізації в адвокатській діяльності принципів верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [10, с. 39]. В. А. Гвоздій до таких функцій відносить функцію формування високопрофесійного та інтолерантного до корупції адвокатського корпусу, функцію встановлення етичних стандартів адвокатської діяльності, захисну та забезпечувальну функції [10, с. 42].

У свою чергу А. В. Іванцова стверджує, що органи адвокатського самоврядування – це органи саморегулюючого співтовариства адвокатів, що формуються цим співтовариством для вираження їх інтересів, та здійснюють покладені на них

законом, іншими нормами права, повноваження з внутрішнього управління адвокатами з метою забезпечення їх. Вчена додатково відзначає, що органи адвокатського самоврядування відносяться до так званих нетериторіальних організацій професійного самоврядування, оскільки вони мають корпоративний характер, тобто об'єднують замкнену групу осіб з вузькофаховими становими та іншими інтересами [11, с. 2].

Висловлюючи власну думку з приводу визначення, ознак та функцій органів адвокатського самоврядування, спершу відзначимо деякі важливі аспекти, що обов'язково мають передувати вирішенню поставлених наукових завдань. По-перше, визначення органів адвокатського самоврядування має пов'язуватися із визначенням суті адвокатського самоврядування в цілому, а їх спрямованість визначатися метою адвокатського самоврядування як громадянської інституції. По-друге, пошук визначальних рис вказаних органів має враховувати особливості сфери їх об'єктивізації – сферу публічно-правових та корпоративних відносин. По-третє, законодавче визначення основних засад адвокатського самоврядування хоча і має бути основою для формулювання поняття та ознак органів адвокатського самоврядування, проте не повинно бути домінуючим під час відповідного аналітичного процесу та моделювання, оскільки розроблений науково-теоретичний фундамент вказаної проблематики дає змогу більш комплексно, всебічно та з урахуванням здобутих емпіричних даних проаналізувати явище, що є предметом дослідження, а це не завжди враховується законодавцем під час остаточного формулювання законодавчих приписів.

По-четверте, зміст функцій органів адвокатського самоврядування має бути логічним продовженням загального призначення адвокатського самоврядування та самостійною ланкою у тріаді «мета – завдання – функції». Принагідно слід уточнити, що ми не поділяємо розхожу в правовій науці точку зору про те, що поняття «завдання» та «функції» є тотожними. У нашому баченні, функція є зовнішньою формою реалізації поставленого до виконання завдання і тому за своїм змістом не може ототожнюватися із ним.

Висновки. Враховуючи вказане, вважаємо, що серед ознак органів адвокатського самоврядування можна окреслити такі:

- основна мета – забезпечувати реалізацію права адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством;
- спрямованість на виконання завдань адвокатського самоврядування: підтримання високого професійного рівня адвокатів; утворення та забезпечення діяльності ква-

ліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури; забезпечення ведення Єдиного реєстру адвокатів України; участь у формуванні Вищої ради правосуддя у порядку, визначеному законом та інших:

- є складовими компонентами цілісної системи з вираженими внутрішніми та зовнішніми зв'язками горизонтального та вертикального характеру;
- є суб'єктами публічно-правових відносин;
- є недержавними некомерційними професійними організаціями;
- функціонують у передбачених законом формах адвокатського самоврядування.

Функціями органів адвокатського самоврядування (основними напрямками діяльності, що спрямовані на реалізацію мети та завдань адвокатського самоврядування) є:

- представництво адвокатури України у відносинах з органами публічної адміністрації, їх посадовими і службовими особами, іншими суб'єктами правовідносин та міжнародними організаціями;
- захист професійних прав адвокатів та гарантування адвокатської діяльності;
- забезпечення держави та громадян високопрофесійним адвокатським корпусом;
- забезпечення транспарентності адвокатської діяльності та відкритості інформації стосовно адвокатів України;
- субсидіарне формування окремих органів державної влади;
- розпорядження фінансовими та майновими ресурсами адвокатського самоврядування;
- забезпечення надання адвокатами якісної та своєчасної безоплатної правової допомоги.
- інші функції, передбачені законодавством та статутними актами органів адвокатського самоврядування.

Таким чином, органи адвокатського самоврядування – це недержавні некомерційні професійні організації, що функціонують у передбачених законом формах адвокатського самоврядування та є складовими компонентами цілісної системи з вираженими внутрішніми та зовнішніми зв'язками горизонтального та вертикального характеру, основною метою яких є забезпечення реалізації права адвокатів самостійно вирішувати питання організації та діяльності адвокатури в порядку, встановленому законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мюллерат Р. Замечания к проекту Закона РФ «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в РФ». *Адвокатские вести*. 2001. №12. С. 8-14.
2. Загальний кодекс правил для адвокатів країн Європейського Співтовариства (Прийнято де-

- легацією дванадцяти країн-учасниць на пленарному засіданні у Страсбурзі в жовтні 1988 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_343#Text.
3. Конституція (Основний закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік (прийнята на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради СРСР дев'ятого скликання 7 жовтня 1977 р.). URL: http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1977/red_1977/1549448/.
 4. Меланчук А. В. Правовий статус органів адвокатського самоврядування у Російській імперії за судовою реформою 1864 року та сучасній Україні. *Університетські наукові записки*. 2016. № 57. С. 224-235.
 5. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2017. 487 с.
 6. Бочуляк Н. І. Адвокатське самоврядування в контексті сучасних світоглядних орієнтирів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Хмельницький, 2018. 34 с.
 7. Ворошило М. І. Підходи до розуміння поняття адвокатського само-врядування. *Право: історія, теорія, практика* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 14-15 берез. 2014 р.). Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2014. С. 158-160.
 8. Решота В. В. Організація адвокатського самоврядування в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2013. Вип. 11. С. 266-270.
 9. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05 липня 2012 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
 10. Гвозд'їй В. А. Адміністративно-правовий статус органів адвокатського самоврядування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 290 с.
 11. Іванцова А. В. Ознаки та загальні риси адвокатського самоврядування. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. № 9. URL: <http://www.aau.edu.ua/e-journal/2010-4/10iavras.pdf>.